Biblioteka Uniwersytecka KUL
1000639468

Biblioteka Instytutu Prawa
i Instytutu Prawa Kanonicznego

atolic
bl ot Wydz. Prawa i Nauk Spol.
B 577
905
268 - P.c.

Od autora

ODBITKA Z ENCYKLOPEDJI PRAWA PRYWATNEGO

teka Uniwersytet Lub
Wydz. Prawa i Nauk Spol.
II a 267/577

R. LONGCHAMPS DE BERIER

POTRĄCENIE

I. *Istota potrącenia.*

1. Jeżeli dwie osoby mają wzajemnie do siebie wierzytelności, mogą one ulec umorzeniu przez potrącenie, t. j. zaliczenie na poczet długu tego, co wierzyciel winien jest dłużnikowi. Żaden z wierzycieli wówczas wprawdzie niczego nie dostaje, ale zato każdy zwolniony zostaje ze swego zobowiązania. Oszczędza się przez to obu wierzycielom nakładów, połączonych ze świadczeniem, a w przypadku, gdy świadczenia są jednorodzajowe, kosztów niepotrzebnej przesyłki świadczenia tam i zpowrotem. Potrącenie może być dwustronne lub jednostronne.

2. Potrącenie dwustronne czyli umowne następuje w drodze umowy między obu wierzycielami. Nie wymaga ono żadnych warunków co do rodzaju wierzytelności, gdyż skoro wierzyciel może zwolnić dłużnika za jego zgodą, może to też uczynić wzamian za zwolnienie ze swojego długu. Rzecz ma się tu podobnie jak w przypadku przyjęcia w miejsce wykonania, w przypadku odnowienia lub w przypadku zgodnego rozwiązania umowy wzajemnej. K. z. nie normuje tego sposobu umorzenia, jednak z analogji powyższych przypadków (art. 207, 263 i 271) oraz z zasady wolności umów (art. 55) wynika, że jest on dopuszczalny i że wówczas umowa taka stanowi, podobnie jak w przypadku z art. 271, jeden jednolity sposób umorzenia przez wzajemne zwolnienie z długu, a nie np. dwa odrębne zwolnienia z długu. Zwolnienia te pozostają do siebie, podobnie jak świadczenia w umowie wzajemnej, w stosunku synallagmatycznym, z czego wynika, że gdyby się okazało, iż jedna z wierzytelności nie istniała lub nie mogła być umorzona, nie następuje też umorzenie drugiej (anal. z art. 56).

Za takie umowne potrącenie możnaby uważać rozliczenie między stronami, pozostającemi w rachunku bieżącym, chociaż są i zapatrywania, że tu chodzi o sui generis sposób umorzenia przez jednostronne zestawienie rozliczenia, które druga strona tylko uznaje lub nie uznaje, a w braku uznania może nastąpić ustalenie rozliczenia w drodze procesu [1]).

3. Potrącenie jednostronne czyli ustawowe następuje z mocy prawa na żądanie jednego z wzajemnych dłużników, jeżeli obie wierzytelności odpowiadają co do swego rodzaju warunkom ustawowym, które ze względów polityki prawodawczej uzasadniają potrącenie nawet wbrew woli drugiego wierzyciela.

Co do konstrukcji prawnej potrącenia ustawowego przejawiały się w rozwoju prawa różne zapatrywania. Dawniejsze prawo rzymskie stało na stanowisku, że nie wystarcza jeszcze oświadczenie jednego z dłużników, iż chce umorzyć swój dług przez potrącenie ze swoją wierzytelnością, lecz w braku na to zgody wierzyciela dopiero sąd w wyroku przeprowadzał potrącenie. W późniejszem prawie rzymskiem wyrok sądowy również był potrzebny, jednak tylko w celu nadania skuteczności i nieodwołalności oświadczeniu dłużnika. Pod wpływem glosatorów powstało zapatrywanie, że umorzenie przez potrącenie następuje z samego prawa, skoro tylko dwie wierzytelności powstały naprzeciw siebie w stanie zdatnym do potrącenia, a więc nawet bez wniosku interesowanych stron. Jednak w kodyfikacjach nowoczesnych zapatrywanie to się nie przyjęło, względy przemawiające za potrąceniem nie są bowiem

[1]) Dziurzyński-Fenichel-Honzatko, *Komentarz do k. h.*, przy art. 535, uw. 5.

tak silne, aby je narzucić nawet wbrew woli obu stron. K. N. i k. c. a. stoją wprawdzie na stanowisku potrącenia z samego prawa, t. zn. że umorzenie następuje przez sam fakt zaistnienia naprzeciw siebie nadających się do potrącenia wierzytelności, jednak potrącenia tego nie można uwzględniać, dopóki jeden z dłużników nie zasłoni się potrąceniem w drodze zarzutu (art. 1294 i 1295 k. N., §§ 1441—1443 k. c. a.). Zarzut ten rozumieć należy w podobny sposób, jak np. zarzut dokonanego przedawnienia lub zasiedzenia. Natomiast k. c. n. stanowi, że potrącenie następuje dopiero na skutek oświadczenia strony, która chce korzystać z tego sposobu umorzenia swego długu, jednak z mocą wsteczną aż do chwili, gdy wzajemne wierzytelności z sobą się zeszły, §§ 388 i 389. Konstrukcja przyjęta w k. N. i k. c. a. wprowadza komplikacje ze względu na osoby trzecie, które (jak zastawcy i poręczyciele) mogłyby się powoływać na umorzenie dokonane z samego prawa nawet w przypadku, gdyby dłużnik nie chciał się powoływać na potrącenie, i to prawo przyznaje im nawet wyraźnie art. 1299 k. N. K. z., aby uniknąć tych komplikacyj oraz możliwych teoretycznych wątpliwości i praktycznie niepożądanych następstw potrącenia z samego prawa, przyjął konstrukcję potrącenia na wniosek dłużnika. To samo sformułowanie spotykamy też w k. z. szwajc. art. 124.

4. Według k. z. możność umorzenia wierzytelności przez potrącenie ustawowe jest prawem dłużnika, jeżeli ma wobec wierzyciela inną wierzytelność i między temi wierzytelnościami zachodzą warunki potrącenia, art. 254 § 1. Prawo to może wykonać przez o ś w i a d c z e n i e, że z niego korzysta, art. 254 § 2. Oświadczenie potrącenia może być pozasądowe lub sądowe, t. j. złożone w toku procesu, w drodze zarzutu albo powództwa wzajemnego, art. 216 k. p. c. Przeciw wierzytelności, stwierdzonej już wyrokiem, można podnieść zarzut potrącenia w drodze skargi z art. 566 k. p. c.

Jeżeli pozwany podnosi w procesie zarzut potrącenia, zaprzeczając zresztą istnieniu roszczenia powodowego, może to uczynić bezwarunkowo lub warunkowo, t. j. pod warunkiem, że roszczenie powodowe zostanie wykazane. W pierwszym przypadku sąd oddali powoda, nie badając istnienia jego roszczenia, jeżeli tylko pretensja wzajemna, przedstawiona do potrącenia, jest wykazana. W drugim przypadku sąd musi badać, czy istnieje pretensja powodowa. Wyrok sądowy ma zawsze znaczenie deklaratoryjne, t. zn. stwierdza tylko, że przez podniesienie zarzutu potrącenia nastąpiło umorzenie obu wierzytelności.

Wierzyciel upadłego, który chce skorzystać z prawa potrącenia, winien o tem oświadczyć nie później, niż przy zgłoszeniu wierzytelności, art. 37 pr. upadł.

5. Potrącenie, zarówno umowne, jak ustawowe, jest sposobem umorzenia, łączącym się z z a s p o k o j e n i e m wierzyciela, gdyż zostaje on zwolniony ze swego długu, a zatem ubywa pozycja bierna, obciążająca jego majątek. Potrącenie ustawowe jest jednak zarazem rodzajem e g z e k u c j i, gdyż dłużnik, korzystający z potrącenia, zaspokaja się z tego, co sam winien jest wierzycielowi. Wynika stąd, że do potrącenia można przedstawiać tylko taką wierzytelność, która nadawałaby się zresztą do egzekucji, co ma znaczenie przy ustaleniu warunków potrącalności, o czem niżej.

6. Wobec tego, że potrącenie nie następuje z samego prawa, lecz tylko na żądanie dłużnika i że możność potrącenia jest uznana wyraźnie za prawo dłużnika (art. 254), dopuszczalne jest z r z e c z e n i e s i ę z g ó r y zarzutu potrącenia. Przepisy k. z. mają bowiem z reguły charakter dyspozytywny, a w danym przypadku nie zachodzą względy porządku publicznego, które podyktowały np. zakaz zrzeczenia się zarzutu przedawnienia, (art. 274).

II. Dopuszczalność potrącenia ustawowego.

1. Warunki potrącenia ustawowego można podzielić na trzy grupy. Pierwszą grupę stanowią wymogi pozytywne, którym muszą odpowiadać pod względem swej natury obie wierzytelności, t. j. zarówno ta, przeciw której czyli z której się potrąca (wierzytelność przeciwnika osoby potrącającej), jak i ta, którą się potrąca czyli przedstawia do potrącenia (wierzytelność potrącającego). Drugą grupę stanowią wymogi pozytywne, którym musi odpowiadać pod względem swej natury tylko wierzytelność potrącającego, jako ta, która przez potrącenie zostaje przymusowo zaspokojona. Trzecią grupę stanowią wymogi, dotyczące wierzytelności, z której się potrąca, a wyrażone w formie negatywnej, t. j. jako wyłączenie pewnych

wierzytelności od umorzenia ich przez potrącenie bądź ze względu na ich naturę, bądź ze względu na prawa osób trzecich.

W k. z. dwóch pierwszych grup warunków potrącenia dotyczą artykuły 254 § 1, 255, 256, 260—262 (nie mówiąc o innych artykułach, jak np. 174 lub 185), trzeciej grupy zaś art. 258 i 259. W szczególności w art. 254 mowa jest o wymogach, należących zarówno do pierwszej jak i drugiej grupy, jakkolwiek przepis ten sformułowany jest w ten sposób, jakgdyby wymienione tam wymogi musiały, być spełnione zawsze co do obu wierzytelności, czyli jakgdyby chodziło tylko o pierwszą grupę. Przepis ten jednak należy rozumieć w ten sposób, że istnienie tych wymogów w odniesieniu do obu wierzytelności jest potrzebne na to, aby każda strona mogła korzystać z potrącenia, gdy jednak chodzi o ocenienie, czy jedna ze stron może wystąpić z zarzutem potrącenia, należy badać, czy wymóg ten z natury swej odnosi się do obu wierzytelności, czy tylko do tej, którą się przedstawia do potrącenia, i w tym drugim przypadku można dopuścić do potrącenia, chociażby wierzytelność przeciwnika tym wymogom nie odpowiadała. Zresztą drugiej grupy dotyczą w art. 254 tylko warunek wymagalności i zaskarżalności, a w praktyce rzadko się zdarzy, aby ktoś występował z pretensją niewymagalną lub niezaskarżalną tak, aby kwestja możliwości umorzenia jej przez potrącenie stała się aktualną. W każdym jednak razie k. z. daje podstawę do odróżnienia powyższych dwóch pierwszych grup w art. 256, gdyż wymogi, o których tam jest mowa, dotyczą tylko wierzytelności potrącającego.

2. Wymogami, które dotyczą obu wierzytelności są:

a) Wzajemność polegająca na tem, że potrącający musi być wierzycielem i dłużnikiem tej samej osoby, art. 254. Wierzytelności mogą pochodzić z różnych tytułów lub nawet z tego samego tytułu, byleby nie były wierzytelnościami z umowy wzajemnej, t. j. nie stanowiły odpowiedników, gdyż wówczas umorzenie przez potrącenie sprzeciwiałoby się naturze zobowiązania. Wymóg wzajemności wynika z natury potrącenia, które jest zarazem i sposobem zwolnienia się ze zobowiązania i sposobem zaspokojenia się z wierzytelności, służącej dłużnikowi jako wierzycielowi potrącającego. Z wymogu wzajemności wynika, że nie można w zasadzie przedstawiać do potrącenia wierzytelności, która służy innej osobie niż potrącający, albo która służy potrącającemu wobec innej osoby, niż jego wierzyciel, wobec którego chce korzystać z potrącenia, a to chociażby nawet między tą inną osobą a potrącającym lub jego przeciwnikiem istniała jakaś łączność prawna.

Dlatego np. jeden z dłużników solidarnych nie może przedstawiać do potrącenia wierzytelności, jaka służy wobec wierzyciela innemu dłużnikowi solidarnemu. Z przepisów o solidarności, a mianowicie z art. 8 § 3 wynika tylko, że już dokonane potrącenie przez tego z dłużników solidarnych, któremu służyła wierzytelność wobec wspólnego wierzyciela, odnosi skutek wobec innych dłużników solidarnych, t. j. zwalnia ich, a więc, że dłużnik solidarny może się zasłaniać tem, że inny spółdłużnik przedstawił już wierzycielowi do potrącenia swoją wierzytelność, nie może jednak sam dysponować cudzą wierzytelnością. Natomiast dłużnik solidarny, który wie o tem, że innemu spółdłużnikowi służy wobec wierzyciela wierzytelność, nadająca się do potrącenia, powinien w razie zapozwania go przez wierzyciela oznajmić spór temu innemu spółdłużnikowi, aby on mógł, jeżeli chce, skorzystać z potrącenia, gdyż sam przez to niczego nie traci, bo przez potrącenie zostanie zwolniony, a dla dłużnika, któremu spór oznajmiono, może być korzystne, jeżeli zamiast stać się odpowiedzialnym z tytułu regresu, sam nabędzie pretensję regresową wobec innych spółdłużników. Dla braku wzajemności nie może dłużnik główny przedstawić do potrącenia wierzytelności, służącej wobec wierzyciela poręczycielowi, art. 260, zd. 2. Podobnie wynika z wymogu wzajemności, co zresztą k. z. wyraźnie stwierdza w art. 262, że dłużnik z umowy na korzyść osoby trzeciej nie może przedstawić tej osobie do potrącenia wierzytelności, jaka mu służy przeciw temu, z kim zawarł umowę. Wyraźne stwierdzenie tego uznano za potrzebne ze względu na to, że zresztą służą temu dłużnikowi wszystkie zarzuty z umowy i że ten, z kim on zawarł umowę, mógłby także dochodzić spełnienia świadczenia. Niekiedy wreszcie potrącenie jest wyłączone w myśl wyraźnego przepisu, jeżeli co do jego dopuszczalności ze względu na wymóg wzajemności mogłaby istnieć wątpliwość, albowiem jedna ze stron posiada majątek odrębny, do którego się odnosi tylko jej wierzytelność, a nie jej dług. Zarówno przy spółce cywilnej jak i handlowej spólnik nie może swojemu osobistemu wierzycielowi przedstawić do potrącenia wierzytelności spółki

(gdyż dysponowałby po części cudzą wierzytelnością, a w każdym razie należącą do odrębnego majątku), a także dłużnik spółki nie może jej przedstawić do potrącenia wierzytelności, jaka mu służy osobiście przeciw jednemu ze spólników (gdyż w ten sposób zaspakajałby się z wierzytelności, nie należącej w zupełności do jego dłużnika, a w każdym razie należącej do odrębnego majątku), art. 569 § 1 i 2 k. z. i art. 90 k. h. Natomiast dłużnik osobisty spólnika może mu przedstawić do potrącenia wierzytelność, jaką ma do spółki w granicach, w jakich spólnik za długi spółki odpowiada, gdyż o tyle jest to zarazem wierzytelność do spólnika, np. gdy spólnik odpowiada solidarnie za zobowiązania spółki, albo gdy poręczył za jej długi i są już spełnione warunki odpowiedzialności poręczyciela. Dłużnik masy upadłości, t. j. ten, kto stał się dłużnikiem masy po ogłoszeniu upadłości, nie może przedstawić do potrącenia wierzytelności, jaką ma do upadłego, a również potrącenie nie może nastąpić w tym przypadku na wniosek syndyka, art. 36 pr. upadł.

Niekiedy jednak ze względu na szczególne stosunki prawne, łączące potrącającego lub jego przeciwnika z osobą trzecią, możliwe jest potrącenie wierzytelności, służącej innej lub przeciw innej osobie, a to w myśl wyraźnego przepisu ustawy. W szczególności:

aa) Poręczyciel może przedstawić do potrącenia wierzytelność, jaka służy dłużnikowi głównemu przeciwko wierzycielowi, art. 260.

bb) Przy solidarności czynnej dłużnik może nietylko zasłonić się tem, że już innemu spółwierzycielowi przedstawił do potrącenia swoją do niego wierzytelność, co wynika z art. 9 § 1, lecz także może przedstawić jednemu spółwierzycielowi do potrącenia wierzytelność, jaką ma do innego spółwierzyciela solidarnego, art. 261.

cc) W razie przelewu dłużnik przelanej wierzytelności może przedstawić nabywcy do potrącenia nietylko wierzytelność, jaką ma do niego osobiście, lecz także wierzytelność, jaką ma do zbywcy i to nietylko taką, którą nabył przed przelewem, co już wynika ze skutku wstecznego potrącenia i wobec tego nie sprzeciwia się wymogowi wzajemności, lecz także taką, którą nabył od niego wprawdzie po przelewie, ale zanim dowiedział się o przelewie, co jest uzasadnione potrzebą ochrony dobrej wiary dłużnika, art. 174. W obu przypadkach konieczne jest tylko, aby obie wierzytelności stały się możliwe do potrącenia przed dowiedzeniem się dłużnika o przelewie.

dd) W razie ogłoszenia upadłości zarówno syndyk masy jak i wierzyciel upadłego mogą umorzyć wzajemne wierzytelności przez potrącenie, jeżeli oba długi istniały w czasie ogłoszenia upadłości. Jednak potrącenie jest wyłączone, jeżeli wierzyciel, będący dłużnikiem upadłego, nabył wierzytelność do niego (istniejącą już przed ogłoszeniem upadłości), po ogłoszeniu upadłości w drodze przelewu lub indosu albo nawet w ciągu ostatnich 6 miesięcy przed ogłoszeniem upadłości, ale wiedząc o istnieniu podstawy do tego ogłoszenia. Rozszerzenie prawa potrącenia następuje w upadłości skutkiem przepisu, że z chwilą ogłoszenia upadłości wierzytelności niepieniężne zamieniają się na pieniężne, a jeszcze niepłatne stają się płatne, art. 32 pr. upadł.

b) Jednorodzajność wierzytelności, art. 254. Jednorodzajowemi są wierzytelności, których przedmiotem są sumy pieniężne lub rzeczy zamienne tego samego gatunku i jakości. Niema jednak przeszkody, by dłużnik, który ma sam świadczyć rzecz, oznaczoną gatunkowo, przedstawił do potrącenia swoją wierzytelność o świadczenie rzeczy oznaczonej wprawdzie co do tożsamości, ale tego samego rodzaju, gatunku i jakości, jak te, które stanowią przedmiot jego zobowiązania, bo gdyby odebrał tę rzecz od swego dłużnika, mógłby ją świadczyć na wykonanie swego zobowiązania. Potrącenie musi być tu dopuszczalne, gdyż umorzenie zobowiązań przez ich realne wykonanie doprowadziłoby dla drugiej strony do tego samego rezultatu.

Różnica miejsca płatności nie sprzeciwia się z reguły wymogowi jednorodzajowości i nie przeszkadza potrąceniu, aby jednak wierzyciel nie był przez to postawiony gorzej, niż przy realnem wykonaniu, istnieje obowiązek powetowania ewentualnej straty, jaką wierzyciel przez to ponosi, że nie otrzymuje świadczenia w miejscu jego wykonania, czyli że sumę którą sobie zaoszczędza przez zwolnienie ze swego zobowiązania, musi przekazać na

miejsce, w którem miał świadczyć potrącający, art. 255. Przepis ten opiera się na przeświadczeniu, że miejsce wykonania nie miało istotnego znaczenia i że wierzycielowi wystarczy surogat w postaci powetowania straty. Jeżeli natomiast z interpretacji umowy wynika, że spełnienie jednego świadczenia w oznaczonem miejscu miało istotne znaczenie, nie można stosować art. 255, którego przesłanka w danym przypadku zawodzi i należy uznać potrącenie za niedopuszczalne.

K. z. nie rozstrzyga kwestji, czy dopuszczalne jest potrącenie między dwiema wierzytelnościami z tytułu publiczno-prawnego, dalej między wierzytelnością z tytułu publiczno-prawnego a wierzytelnością z tytułu prywatno-prawnego, wreszcie między wierzytelnościami prywatno-prawnemi, jeżeli jedną stroną jest państwo lub związek komunalny, a każda z tych wierzytelności ma być zapłacona w innej kasie.

Kwestję potrącalności wierzytelności wyłącznie publiczno-prawnych możemy tu pominąć jako nienależącą do zakresu prawa cywilnego.

Co do potrącalności wierzytelności publiczno-prawnej z prywatno-prawną, a mianowicie możliwości potrącenia wierzytelności prywatno-prawnej z długu publiczno-prawnego, zawiera przepis ordynacja podatkowa z 15 maja 1934 poz. 346 Dz. U. R. P., tekst jednolity Dz. U. R. P. 1936 poz. 134, w art. 97 § 3, że płatnik posiadający wobec Skarbu wierzytelność bezsporną i wymagalną, a wynikającą ze stosunków prywatno-prawnych, może wierzytelnością tą zapłacić przypadający na niego podatek. Wobec użycia słów: „może zapłacić" mogłoby być wątpliwe, czy oprócz skutku umarzającego potrącenie to ma inne skutki, przewidziane w k. z., a w szczególności moc wsteczną. W każdym razie jednak kary za zwłokę od zaległości skarbowych oblicza się do dnia powstania prawa płatnika do otrzymania należności od Skarbu Państwa. Różnica kas w tym przypadku nie przeszkadza potrąceniu, albowiem potrącenia dokonywa się przez złożenie we właściwym urzędzie skarbowym poświadczenia tej władzy państwowej, która jest powołana do wypłaty wierzytelności, poczem urząd skarbowy odnosi się do tej władzy o przelanie wymienionych w zaświadczeniu kwot na zaległości podatkowe [1] [2]).

W pewnych przypadkach wolno też potrącać wierzytelności publiczno-prawne z długu prywatno-prawnego, np. bieżące i zaległe daniny i opłaty publiczne z wynagrodzenia pracowników w granicach ustawowego upoważnienia pracodawców do ich ściągania, art. 21 rozp. Prez. o umowie o pracę pracow. umysł. i art. 38 rozp. Prez. o umowie o pracę robotn., art. 219 ust. 2 ustawy o ubezp. społ.

O ile wreszcie chodzi o potrącenie dwóch wierzytelności z tytułu prywatno-prawnego, płatnych w różnych kasach państwowych lub komunalnych, to w braku przepisu szczególnego uważać je należy za dopuszczalne, zarówno ze względu na analogję z art. 255 k. z., jak drogą argumentu a maiore ad minus z art. 97 § 3 ord. podatkowej.

3. Wymogi, dotyczące jedynie wierzytelności potrącającego, t. j. tej, którą się przedstawia do potrącenia, czyli potrąca, mają swe uzasadnienie, jak już zaznaczono wyżej, w tem, że potrącenie jest zarazem sposobem przymusowego zaspokojenia się, zaczem dłużnik może przedstawić do potrącenia tylko taką wierzytelność, której zaspokojenia mógłby dochodzić także w drodze egzekucji. Natomiast wobec tego, że zaspokojenie się to następuje w ten sposób, że dłużnik, mający wzajemną wierzytelność, zamiast płacić wierzycielowi, płaci niejako sobie, potrzebne jest co do wierzytelności przeciwnika, aby dłużnik miał prawo płacić przeciwnikowi, a więc aby np. nie stał temu na przeszkodzie termin, zastrzeżony na korzyść wierzyciela, t. j. przeciwnika osoby potrącającej. Wierzytelności potrącającego dotyczą w szczególności następujące wymogi:

a) Wymagalność wierzytelności w rozumieniu art. 192, art. 254. Dług potrącającego może być niewymagalny (por. wyżej pod I), byleby termin był zastrzeżony na jego korzyść, t. j. byleby miał prawo spełnić świadczenie przed terminem. Druga strona bowiem, która jest obowiązana przy-

---

[1]) Runcewicz, *Ordynacja Podatkowa*, str. 308.

[2]) Co do innych przypadków potrącalności wierzytelności prywatno-prawnych z podatkami p. Weinfeld, *Skarbowość Polska*, wyd. 4, str. 155.

jąć wcześniejsze świadczenie dłużnika oraz spełnić swoje już zapadłe świadczenie, nie może się skarżyć na to, że jej dłużnik zamiast spełniać swoje świadczenie i egzekwować wzajemne, korzysta z potrącenia, bo gdyby zamiast potrącenia skorzystał z pierwszej alternatywy, rezultat byłby dla niej ten sam. Tylko wierzyciel, który ma prawo nie przyjąć świadczenia przed terminem, nie może być narażony na to, że świadczenie to zostanie użyte wcześniej na zaspokojenie jego długu, chociażby zapadłego.

W szczególności dłużnik może korzystać z potrącenia, jakkolwiek sam otrzymał odroczenie przez sąd (art. 269) lub przez wierzyciela, gdyż odroczenie jest tylko w interesie dłużnika i wolno mu wcześniej świadczyć. Jednak w myśl przepisu art. 256 § 1 także odroczenie, udzielone przez sąd lub przez wierzyciela przeciwnikowi potrącającego, jakkolwiek przesuwa wymagalność wierzytelności potrącającego, mimo to nie przeszkadza przedstawieniu takiej wierzytelności do potrącenia, albowiem strona, która otrzymała odroczenie niejako z łaski w tym celu, aby nie musiała pozytywnie świadczyć, co byłoby dla niej zbyt wielkim ciężarem, nie powinna się na to powoływać, gdy jej wierzyciel może i chce przedtem się zaspokoić z jej wierzytelności do niego, bo nie pociąga to za sobą żadnych nakładów z jej strony. Tylko wtedy, gdy potrącający udzielił przedtem przeciwnikowi odroczenia za wynagrodzeniem, nie powinien go pozbawiać w żaden sposób korzyści z takiego, okupionego niejako odroczenia i wówczas nie może przedstawiać takiej wierzytelności do potrącenia, co wynika a contrario z art. 256 § 6 (wyraz „bezpłatnie").

Co do odroczeń (moratorjów) ustawowych, zawierają zwykle odnośne ustawy postanowienie, że na odroczenia te dłużnik nie może się powoływać, o ile może być dokonane potrącenie wzajemnych należności między nim a wierzycielem, np. art. 4 ustawy z 29 marca 1933 r. poz. 213 Dz. U. R. P. o ulgach w zakresie oprocentowania i terminów spłaty wierzytelności hipotecznych.

b) Zaskarżalność, art. 254. Wyłączone są zatem od przedstawienia do potrącenia wierzytelności, które uległy prekluzji, wierzytelności, których sądowe dochodzenie od początku jest wyłączone szczególnym przepisem ustawy (np. wierzytelność z gry i zakładu), wreszcie wierzytelności z tytułu obowiązków moralnych, przyzwoitości i zwyczajowych. Podobnie jak to ma miejsce w kwestji wymagalności, w konkretnym przypadku konieczne jest tylko, aby wierzytelność potrącającego była zaskarżalna, natomiast dług potrącającego może być niezaskarżalny, gdyż wolno mu zapłacić dług niezaskarżalny, i jeżeli taki dług umarza przez potrącenie ze swoją wierzytelnością zaskarżalną, to wierzyciel jego tylko na tem zyskuje, zwalnia się bowiem ze zobowiązania, niczego właściwie ze swego majątku nie tracąc.

c) Wymóg, ażeby przeciw wierzytelności, którą się potrąca, t. j. przysługującej potrącającemu, nie służył drugiej stronie zarzut materjalno-prawny w ścisłem znaczeniu, który nie niweczy wprawdzie istnienia wierzytelności ani nie pozbawia jej charakteru zaskarżalnego, ale uchyla jej przymusowe ściągnięcie. Takim zarzutem jest w szczególności zarzut przedawnienia i dlatego k. z. wyłącza od potrącenia wyraźnie wierzytelności przedawnione, jednak tylko o tyle, o ile już były przedawnione w czasie, gdy potrącenie stało się możliwe, art. 256 § 2 a contrario. Jeżeli zaś wierzytelność, przysługująca potrącającemu, nie była jeszcze przedawniona w czasie, gdy potrącenie stało się możliwe, nadaje się do potrącenia dzięki mocy wstecznej zarzutu potrącenia. Przepis art. 256 § 2 k. z. nie odnosi się w konkretnym przypadku do wierzytelności, z której się potrąca, t. j. do długu strony potrącającej. Może on być przedawniony nawet w chwili, gdy potrącenie stało się możliwe, bo rzecz ma się tu tak samo, jak z wymagalnością i zaskarżalnością: druga strona nie może się skarżyć, jeżeli jej wierzyciel zaspokaja się z tego, co sam mógł, ale nie musiał jej świadczyć.

d) Niektóre dawniejsze kodeksy, np. k. N. lub k. c. a., stawiały, jako jeden z wymogów potrącalności, płynność wierzytelności, art. 1291 k. N., § 1439 k. c. a. Wymóg ten, pochodzący jeszcze z prawa rzymskiego, rozumiany był w ten sposób, że wierzytelność powinna być niewątpliwa co do swego istnienia i wysokości, a zatem niezależna od warunku zawieszającego, niesporna, niewymagająca dopiero ustalenia przez sąd swej

wysokości (Planiol-Ripert, VII, nr. 1286), albo w ten sposób, że wierzytelność powinna być co do swego istnienia bądź już ustalona przyznaniem dłużnika lub wyrokiem, bądź łatwa do udowodnienia (Klang, do § 1439 pod I, 1). Już z tych różnic w pojmowaniu wynika, że wymóg ten jest niepraktyczny, poza tem ma charakter wymogu procesowego, gdyż do procesu należy usunięcie tych wątpliwości. Jeżeli okaże się, że wierzytelność nie istniała, albo że jej wysokość była niższa niż ta, w której ją użyto do potrącenia, to oczywiście o tyle potrącenie będzie bezskuteczne, t. zn. umorzenie wzajemnej wierzytelności nie nastąpi. Słusznie więc ani k. c. n., ani k. z. szwajc. nie stawiają tego wymogu i za tym przykładem poszedł k. z., zwłaszcza wobec tego, że k. p. c. przewiduje w art. 232 osobną rozprawę nad roszczeniem, przeciwstawionem do potrącenia, jeżeli ono wymaga dopiero wykazania, a nie ma związku z roszczeniem głównem. W projekcie przyjętym przez Kolegjum Uch. Kom. Kodyf. był wyraźny przepis, art. 255 § 1, stwierdzający brak wymogu płynności, a mianowicie pozwalający na przedstawienie do potrącenia wierzytelności spornych. Wobec jasnego brzmienia pod tym względem zarówno art. 254 § 1 k. z. jak i wspomnianego wyżej art. 232 k. p. c. przepis ten skreślono podczas obrad konferencji międzyministerjalnej, jako zbędny. Wymóg płynności zachował jednak art. 97 ordynacji podatkowej (por. wyżej pod 2, b).

4. Wyłączenie niektórych wierzytelności od umorzenia przez potrącenie ma miejsce bądź w interesie wierzyciela, ze względu na ich szczególną naturę, bądź w interesie osób trzecich. W przeciwieństwie do wymogów, omówionych wyżej pod 3, chodzi tu o wyłączenia, dotyczące wierzytelności przeciwnika osoby potrącającej, a więc z reguły wierzytelności, z którą występuje powód.

a) Wyłączenia w interesie wierzyciela. Mają one charakter o tyle dyspozytywny, że za zgodą wierzyciela potrącenie jest możliwe Będzie to wówczas potrącenie umowne. Są one następujące:

aa) Wierzytelności dotyczące zwrotu rzeczy samowolnie zabranych, art. 259 p. 1. Tu występuje jako motyw nietylko wzgląd słuszności, że nic nie powinno stać na przeszkodzie zwrotowi rzeczy, zabranej niedozwolonym sposobem, lecz także zamiar, aby przez wyłączenie potrącenia zapobiec samowładnemu zdobywaniu sobie pokrycia przez zabranie rzeczy, należących do dłużnika. Oczywiście wyłączenie to jest praktyczne wówczas, gdy wierzytelność poza tem nadawałaby się do umorzenia przez potrącenie ze względu na wymóg jednorodzajności, a więc gdy chodzi o samowolnie zabrane pieniądze dłużnika, albo gdy rzecz zaginęła z winy uzurpatora i należy się odszkodowanie w pieniądzach. Dlatego w k. z. użyto wyrazu: „dotyczących zwrotu", a nie „o zwrot".

bb) Wierzytelności dotyczące zwrotu rzeczy oddanych na przechowanie lub użyczonych, art. 259 p. 1. Motywem jest to, iż chodzi o stosunki, oparte na zaufaniu, w których nie należy wykorzystywać uzyskanego dzierżenia rzeczy w celu zapewnienia sobie pokrycia własnych wierzytelności. Wyłączenie to również praktyczne jest tylko wtedy, gdy chodzi wyjątkowo o rzeczy zamienne, a więc przy depozycie nieprawidłowym lub w razie, gdy obowiązek wydania rzeczy przemienił się na obowiązek odszkodowania w pieniądzach. Dlatego i tu użyto zwrotu: „wierzytelności dotyczące zwrotu...",

cc) Wierzytelności, nie ulegające zajęciu, art. 259 p. 2. Wobec tego, że potrącenie jest rodzajem przymusowego zaspokojenia się, przeto musi być ono o tyle niedopuszczalne, o ile zajęcie jest niedopuszczalne, gdyż wzgląd na umożliwienie dłużnikowi egzystencji odgrywa tu tę samą rolę. Co do niektórych wierzytelności, przeznaczonych głównie na utrzymanie wierzyciela, k. z. idzie jeszcze dalej i wyłącza je od umorzenia przez potrącenie bez względu na granice, w jakich są wyłączone od zajęcia. Dotyczy to wierzytelności z tytułu alimentów i wynagrodzenia za pracę.

dd) Wierzytelności z tytułu alimentów są zupełnie wyłączone od umorzenia przez potrącenie, art. 259 p. 2. Jest to uzasadnione tem, że do nich wierzyciel dostosowuje normalnie swą stopę życiową i że mają charakter ściśle osobisty, który kwalifikowałby je nawet do zupełnego wyłączenia z pod egzekucji w rozumieniu art. 573 k. p. c.

ee) Wierzytelności z tytułu wynagrodzenia za pracę wyłączone są od potrącenia w zupełności tylko wówczas, gdy nie przenoszą tysiąca dwustu zł miesięcznie, t. j. kwoty przyjętej w art. 575 k. p. c. jako granica, do której działa silniejsze ograniczenie egzekucji, art. 259 p. 3. Względy socjalne, uzasadniające wyłączenie zupełne potrącenia (por. art. 38 Rozp. Prez. o umowie o pracę robotników i art. 21 Rozp. Prez. o umowie o pracę pracowników umysł.), poza tą granicą nie odgrywają roli i wystarczy ograniczenie w tym samym rozmiarze, w jakim ograniczona jest egzekucja.

ff) Oprócz powyższych wyłączeń pewnych wierzytelności od umorzenia przez potrącenie, zawartych w k. z., istnieją jeszcze dalsze wyłączenia, zawarte w ustawach szczególnych. Przepisy te utrzymane zostały w mocy artykułem II al. 11 przep. wprow. k. z. Wyłączenia te mają nawet niekiedy moc bezwzględnie obowiązującą tak, iż nawet umowne potrącenie jest niedopuszczalne.

Wyłączenia te dotyczą w szczególności: wierzytelności z tytułu wpłat na poczet akcyj, których akcjonarjusz nie może umorzyć przez potrącenie ze swoją wierzytelnością do spółki akcyjnej, art. 341 § 3 k. h. Chodzi tu o gwarancję dla wierzycieli, że akcje pokryte będą bądź wkładami niepieniężnemi, bądź gotowizną, art. 311 § 2; wierzytelności z tytułu wynagrodzenia pracowników i robotników, podlegających rozporządzeniom Prezydenta w umowach o pracę, z których wolno potrącać jedynie należności, taksatywnie w art. 21 rozp. o pracownikach umysł. i w art. 38 rozp. o robotnikach, i tylko w określonych tam granicach; żołdu oraz wszelkich innych należności służbowych i ubocznych niezawodowych podoficerów i szeregowców, które wogóle nie podlegają potrąceniom a przeciwne temu postanowieniu umowy są nieważne, art. 10 ust. z 2 kwietnia 1925, tekst jedn. Dz. U. z r. 1933 poz. 439.

b) Wyłączenia w interesie osób trzecich. Tu należy z k. z. wyłączenie od umorzenia przez potrącenie wierzytelności zajętej przez osobę trzecią, art. 258. Wobec tego że potrącenie jest surogatem zapłaty, dłużnik wierzytelności zajętej na rzecz osoby trzeciej nie może jej umorzyć przez zapłatę do rąk wierzyciela. Ponieważ jednak oświadczenie potrącenia działa wstecz, prawa osób trzecich nie mogą przeszkadzać potrąceniu, jeżeli w chwili, gdy obie wierzytelności stały się możliwe do potrącenia, prawa te jeszcze nie istniały, a to chociażby nawet oświadczenie potrącenia złożone zostało po ich powstaniu. Od chwili bowiem zaistnienia stanu potrącalności dłużnik może liczyć na zwolnienie się przez potrącenie i w tej nadziei nie powinien być zawiedziony. Wynika stąd, że prawa osób trzecich tylko wówczas przeszkadzają potrąceniu, jeżeli nabyte zostały przed zaistnieniem stanu potrącalności, t. j. np. zanim dłużnik zajętej wierzytelności nabył swoją wzajemną wierzytelność, a więc innemi słowy, gdy dłużnik nabył swoją wierzytelność już po zajęciu jego długu.

Ta sama zasada stosuje się analogicznie do przypadku, gdy wierzytelność dłużnika nabyta przed zajęciem staje się dopiero wymagalną po zajęciu i to później, niż wierzytelność zajęta (jeżeli zajęcie nastąpiło przed terminem wymagalności), oraz do przypadku, gdy chodzi o prawa rzeczowe osób trzecich, nabyte nie w drodze egzekucji, por. Klang, do § 1440, pod II, 4 i Oser, do art. 120, nr. 5.

Ponieważ wyłączenie potrącenia w przypadku z art. 258 istnieje tylko w interesie osoby trzeciej, przeto ma ono charakter względny, t. zn. tylko wobec tej osoby trzeciej umorzenie takiej wierzytelności przez potrącenie jest nieważne tak samo, jak tylko wobec wierzyciela, prowadzącego egzekucję, jest nieważna zapłata, dokonana do rąk wierzyciela po zajęciu jego wierzytelności.

III. Skutki potrącenia.

1. Skutek potrącenia umownego zależy od woli stron. W szczególności mogą one nadać mu moc wsteczną, t. j. uznać wierzytelności za umorzone z chwilą, kiedy zaistniały naprzeciw siebie bądź też mogą je uznać za umorzone dopiero z chwilą zawarcia umowy o potrącenie. W razie wątpliwości potrącenie umowne działa ex nunc, t. zn. nie ma mocy wstecznej. Potrącenie ustawowe działa ex tunc, t. zn. obie wierzytelności należy uważać za umorzone w wysokości, w jakiej się pokrywają, z chwilą, kiedy stały się możliwe do potrącenia, art. 254 § 2. Jest to uzasadnione tem, że dłużnik, który wie, że ma wzajemną wierzytelność do swego wierzyciela, liczy się z tem, że nie będzie musiał świadczyć, że nie dotkną go następstwa zwłoki i t. p. Dopóki jednak żadna strona nie złoży oświadczenia, że korzysta z prawa potrącenia, istnieje stan zawieszenia aż do chwili wykonania lub wygaśnięcia prawa potrącenia. W razie wykonania prawa potrącenia uważa się, że wierzytelności już zostały umo-

rzone z chwilą zaistnienia stanu zawieszenia, w razie wygaśnięcia prawa potrącenia (np. przez zrzeczenie się) uważa się, że istnieją dalej, dopóki nie nastąpi ich umorzenie w inny sposób.

Z działania wstecznego potrącenia wynika, że:

a) od chwili, gdy obie wierzytelności stały się możliwe do potrącenia, dłużnik nie popada w opóźnienie ani w zwłokę, a jeżeli popadł przedtem, skutki tegoż popadnięcia, jak obowiązek płacenia odsetek, obowiązek zapłaty odszkodowania umownego i t. p., ustają;

b) zapłata kapitału lub odsetek, dokonana po tej chwili przez dłużnika w nieświadomości o możności potrącenia, przedstawia się jako zapłata długu nienależnego, bo już przedtem umorzonego i dopuszczalne jest żądanie zwrotu po myśli art. 128. Natomiast zapłata, dokonana w świadomości istnienia prawa potrącenia, a bez zastrzeżenia zwrotu na przypadek potrącenia, uważana być musi za zrzeczenie się prawa potrącenia;

c) przedawnienie się wierzytelności potrącającego, jak również zajęcie lub przelew wierzytelności wzajemnej, t. j., z której się potrąca, po tej chwili nie przeszkadza potrąceniu, art. 256 § 2, 258 i 174;

d) ogłoszenie upadłości do majątku jednego z wzajemnych dłużników nie przeszkadza późniejszemu potrąceniu (a zatem zaspokojeniu wierzyciela upadłego w pełnej kwocie a nietylko w granicach dywidendy), jeżeli tylko oba długi istniały w czasie ogłoszenia upadłości, art. 34 § 1 pr. upadł.

2. Jeżeli między dwiema osobami istnieje kilka długów, nadających się do potrącenia, należy stosować odpowiednio przepisy o zarachowaniu zapłaty, t. j. art. 212—214, art. 257. Wynika stąd, że przedewszystkiem dłużnik potrącający może oznaczyć, która z wierzytelności przeciwnika ma ulec umorzeniu przez potrącenie, jednak z tem ograniczeniem, że jeżeli wierzytelność drugiej strony obejmuje zaległe odsetki, koszty lub raty, druga strona może je uznać za umorzone przedewszystkiem, wbrew innemu oznaczeniu potrącającego i skutkiem tego może skarżyć potrącającego o nadwyżkę. W braku oznaczenia przez potrącającego druga strona może oznaczyć, którą wierzytelność swoją uznaje za umorzoną przez potrącenie. Gdyby potrącający takiemu oznaczeniu się sprzeciwił, albo gdyby żadna strona nie dokonała oznaczenia, wchodzi w zastosowanie porządek ustawowy z art. 214.

Przepisy o zarachowaniu zapłaty, powołane w art. 257, zmierzają do ustalenia, która z wierzytelności drugiej strony ma ulec umorzeniu przez potrącenie, natomiast z ogólnych zasad wynika, że potrącający ma swobodny wybór między swojemi wierzytelnościami, które chce użyć do potrącenia. Gdyby jednak potrącający takiego wyboru nie zrobił, wypadnie analogicznie zastosować przepisy o zarachowaniu zapłaty.

3. Szczególne przepisy o skutkach potrącenia przy upadłości zawiera art. 34 § 2 pr. upadł., o ile chodzi o uwzględnienie odsetek oraz o zmniejszenie jeszcze niepłatnych długów upadłego o odsetki interkalarne (dyskont).

Katolicki Uniwersytet
Biblioteka Wydz. Prawa i N-ak Sp.
Sygnatura

Drukiem Zakładów Graficznych „Bibljoteka Polska“ w Bydgoszczy